

KÁROLYI GYULA GRÓF: EGY ARISZTOKRATA IDENTITÁS ÖSSZETEVŐI

Károlyi Gyula (1871–1947) karrierje eleinte a korban megszokott mágnás életpályát mutatta. A későbbiekben azonban részben magas államigazgatási pozíciói, részben a Horthy-korszak második felében a kormányzati politikára gyakorolt befolyása kiemelte őt kortársai közül.¹ Politikusi tevékenységét bizonyos fókig rekonstruálni lehet a hagyományos források – parlamenti naplók, kormányzati iratok és a napilapok vonatkozó cikkeinek – feldolgozásával, annál nehezebb feladat azonban a közszereplés mögött meghúzódó személyiség megismerése. Különösen olyan ember esetében, mint Károlyi Gyula, akitől eredetileg alig maradtak fenn személyes dokumentumok, amelyekből mindennapi élete, kapcsolatrendszere, vagy éppen gondolkodása feltárható lenne. A kihívást fokozza, hogy a kortársi megnyilatkozások szerint Károlyi nehézkesen mozgott a protokolláris rendezvények világában, szűkszavú, visszahúzódó egyéniség volt, aki nem egykönnyen nyílt meg mások előtt. Bár hitelessége nem feltétlenül bizonyítható, de valószínűleg bizonyos fókig reális képet nyújt magatartásáról az az anekdotikus történet, amelyet Milotay István újságíró örökített meg, feltehetően miniszterelnöksége idejéből. Darányi Kálmán hozott össze egy beszélgetést kettejük között, ami nagyon hamar elakadt. Ekkor – Milotay elmondása szerint – „arra fordítottam a szót, hogy gyermekkoromban még én is jártam a híres ecsedi láp roppant mocsárvilágát, ezt a hetvenezer holdas ősi nádrengeteget, amely kilenc falu határát borította..... Károlyi szó nélkül tovább pipázott, s én, kínomban, hogy a politika iránt is érdeklődjem, megkérdeztem, hogy érzi magát ebben a neki szokatlan pozícióban, és mik a tervei? Ezt majd a kormányzó mondja meg, felelte hosszas gondolkodás után, s itt aztán úgy éreztem, hogy végleg megrekedtünk.... Másnap vagy harmadnap Darányi azzal fogott meg a Ház folyosóján, hogy a miniszterelnök haragszik rám. Reggel azzal fogadta őt, nem érti, miért nem írtam az újságba semmit a látogatásomról, mikor pedig olyan jól elbeszélgettünk.”²

¹ Életútjának részleteire nézve. Püski Levente: *A Horthy-korszak szürke eminenciása Károlyi Gyula (1871–1947)*. Pécs–Bp., 2016.

² Milotay István: *Egy élet Magyarorszáért (ami Horthy emlékirataiból kimaradt)*. Bp., 2001. 96–97.

A hiány persze valamelyest pótolható az induktív módszer segítségével, amikor a róla – elsősorban a sajtóban és a kortársak részéről megjelent – információ-részletek bizonyos fokig általánosítható következtetések levonására is lehetőséget nyújtanak. További segítséget jelenthetnek olyan, őt jól ismerőktől származó források, melyek csak viszonylag későn váltak hozzáférhetővé és felhasználhatóvá a szakemberek számára. Utóbbiak között kell megemlíteni Izinger Pált, aki, mielőtt a század második felében a magyar agrárpolitika egyik kiemelkedő szakemberévé vált volna, másfél évtizeden keresztül Károlyi gazdatisztjeként tevékenykedett. A Hanák Gábor által vele készítette interjúkat lánya, Izinger Anna szerkesztette önálló kötetbe, s jelentette meg 2014-ben. Ehhez társult egy beszélgetés, melyen a már említett Izingeren kívül, Károlyi egyik unokája, valamint egy másik unokájának férje vett részt.³ Az 1994-ben, Izinger Anna bécsi lakásán elhangzott beszélgetésről készült hangfelvétel a közelmúltban kutathatóvá vált, további néhány, Izinger Páltól fennmaradt levéllel egyetemben.⁴

A jelzett személyek közül azonban csak Izinger ismerte közelebbről Károlyit, és ő is elsősorban a személyes emlékezetére hagyatkozhatott, ebből következően érdemi eseménytörténeti rekonstrukcióra csak kevés tér nyílhat. Az egyetlen kivételt az 1944–1947 közötti időszak jelenti, amelyből számos, egymással folytatott levélváltás is fennmaradt. Ezek alapján kijelenthető, hogy Károlyi 1944 őszén nem akart elutazni lakóhelyéről, Tiborszállásról, végül felesége és gazdatisztje győzték meg őt a távozásról. Kastélyról, kastélyra utazva haladtak nyugat felé, Egerig. Egerben Izinger tanácsára nem a pesti házuk felé mentek, hanem lányukhoz, Majkra és ott vészelték át a háború utolsó hónapjait.⁵ Aztán valamikor 1945-ben költöztek Budapestre, a Jégverem utcai házba. 1947 áprilisában az idős házaspár azt tervezte, hogy átköltöznek György sógorukhoz, ám Károlyi Gyula időközben, április 23-án elhunyt.⁶

A tárgyalt életrajzi adalékon túl persze a fő kérdés továbbra is az, hogy mennyire lehet a jelzett forrásadottságok mellett közelebb jutni Károlyi személyiségéhez. Mindenekelőtt megállapítható, hogy élete során egyfajta magától értetődő adottságként kezelte azt a tényt, hogy az egyik legtekintélyesebb és leggazdagabb arisztokrata nemzetség tagjaként látta meg a napvilágot 1871-ben. Rokonától, Mihálytól eltérően soha nem volt lelkiismeretfurdalása, vagy egyszerűen elbizonytalanodása származásával kapcsolatban, s mindig öntudattal fogad-

³ Esterházy Mónikáról és Andrássy Ilona férjéről, Berényi Lászlóról van szó.

⁴ Beszélgetés, Izinger Annánál, 1994. (továbbiakban: Beszélgetés, 1994.) Ezúton szeretnék köszönetet mondani, Izinger Annának, hogy a beszélgetés anyagát és a leveleket hozzáférhetővé tette a számomra.

⁵ Annyi bizonyos, hogy október 23-án Pesten voltak, átutazóban, de november 1-én már Majkon tartózkodtak. Károlyi Gyula levele Izinger Pálnak, 1944. 11. 10. A levél másolata a szerző birtokában.

⁶ Beszélgetés, 1994. Izinger Pál hozzászólása. Károlyi Gyula levele Izinger Pálnak, 1947. 04. 17. A források másolatai a szerző birtokában.

ta el arisztokrata, valamint nagybirtokos mivoltát. Jól dokumentálható, hogy fiatalemberként teljes mértékben beilleszkedett a 19. század végi főúri világba. Tanulmányai viszonylag gyors befejezése után a fővárosi társasági élet egyik ismert alakja lett. 1892-ben belépett a mágán réteg gyűjtőhelyének számító Nemzeti Casinóba.⁷ Igaz, ott vezető pozíciót soha nem vállalt, de tagságát mindvégig fenntartotta, majd 1934-ben készségesen vállalkozott arra, hogy a társaság legnagyobb éves rendezvényén, a Széchenyi-lakomán ő mondjon beszédet. A 20. századra a koronaőri tisztség már inkább csak reprezentatív méltóságnak számított, s a Horthy-korszakban tovább élt az a hagyomány, hogy kizárólag arisztokraták nyerhették el ezt a méltóságot, s 1928-ban az országgyűlés Károlyit választotta meg az egyik koronaőrnek, aki két évig töltötte be a posztot.

Rendszeresen részt vett, elsősorban a rokonai birtokain megrendezett vadászatokon, de legnagyobb szenvedélyének a lovak bizonyultak. Tehetséges úrlovasként tartották számon, aki éveken át sorozatosan részt vett a különféle versenyeken és több ízben díjat is nyert. Továbbá rendezőként és a versenybíróság tagjaként időnként a versenyek lebonyolításába is belekóstolt, s egy időre a Lovaregylet vezetőségébe is bekerült. A századforduló után azonban szereplései meglehetősen hirtelenséggel abbamaradtak, amire logikusnak tűnő magyarázatul szolgálhat apja betegsége, majd 1904-ben bekövetkező halála, s az a tény, hogy ő lett a főörökös. Bár ez a magyarázat sem zárható ki, úgy tűnik, a meghatározó tényezőt máshol kell keresni. A két világháború között a kortársak körében ismert volt Károlyi a gyenge szeméről, melyre az 1994-es beszélgetés résztvevői is utaltak. Konkrétan arról van szó, hogy egy lovasbaleset miatt szemsérülése keletkezett, amelyen a későbbi műtét is csak részlegesen tudott segíteni. Így vélhetően a további versenyzés feladására kényszerült, s távol maradt a vadászatoktól is. A lovak iránti vonzalmát azonban nem adta fel és tenyésztőként komoly tekintélyt vívott ki magának. Egyfajta elismerésnek is fel lehet fogni, hogy 1907-ben meghalt apósa, Károlyi István a végrendeletében külön kikötötte, hogy a ménését a veje kapja meg.⁸ A későbbiekben számos történet vált ismertté arról, hogy a tiborszállási gróf számára a lovakhoz való viszony mennyire fontos volt. Nem meglepő, hogy a lányai is jól lovagoltak, amikor pedig Izinger állásért folyamodott hozzá, akkor Károlyi egyebek mellett aziránt érdeklődött, hogy az ifjú pályázó milyen lovas.⁹

1894-ben saját köreiből választott magának házastársat, amikor unokatestvérét, Károlyi Melindát vette feleségül,¹⁰ és – igazodva a szokásokhoz – gyermekei

⁷ Az egyesületre nézve: Eöry Gabriella: A kaszinók elterjedése Magyarországon. = *Századok*, 2017. 4. sz. 809–842.

⁸ Pesti Hírlap, 1907. 08. 3. 10. és 08. 18. 11.

⁹ Beszélgetés, 1994. Izinger Pál és Esterházy Mónika hozzászólása.

¹⁰ Feleségének a szárazdelőn folytatott közéleti tevékenységére nézve lásd e kötetben Zsoldos Il-dikó tanulmányát.

is főúri házastársat választottak maguknak. Három leánya közül kettő házasodott meg: Margit 1918-ban ment feleségül Esterházy Móric grófhhoz, Gabriella pedig 1924-ben Andrássy Mihály grófhhoz. Károlyi mindkét vejével jó viszonyt alakított ki, így ha nem is feltétlenül szándékoltan, de – mágnás körökben bevett módon – a rokoni viszonyok bővülése a társadalmi kapcsolatrendszer kiszélesedésével járt együtt.

Egy 19. századi nagybirtokos arisztokrata számára magától értetődő lehetőségként kínálkozott, hogy mindennapjait a vidéki főúr kényelmes, a hagyományok által szabályozott, de bizonyos városi szórakozások által színezett keretei között éli le. Annak, aki ennél többre vágyott a közélet számos tere kínált érvényesülési lehetőséget, mégis a politika világa volt, amely a legegzenesebb utat nyújtotta, és a közfelfogás szerint egy úriemberhez a leginkább méltó volt, s ez alól bizonyos főkig Károlyi sem lett kivétel. A századelő politikai küzdelmeibe – vélhetően apósa hatására – a Függetlenségi Párt oldalán kapcsolódott be, előbb kortesként és főrendiházi tagként, majd 1906–1910 között Arad vármegye és Arad város főispánjaként. A Wekerle-kormány bukása után ismét s főrendiház tagja lett és 1918-ig az maradt. Már pályája első időszakában látható volt, hogy a nyilvános politikai szereplés kevésbé vonzza. A sajtónak csak elvétve nyilatkozott, cikkeket soha nem írt, s bár több alkalommal is szóba került, hogy valamely választókerületben képviselőjelöltként induljon, ő mindig következetesen elhárította magától a lehetőséget. A Tanácsköztársaság kikiáltását követően, 1919 áprilisában Aradon egy szűk középosztályi-értelmiségi csoport szervezkedésbe kezdett. Károlyit kérték fel a vezetőjüknek, aki igent mondott, így végül ő lett a május végén, Szegeden megalakult ellenforradalmi kormány elnöke is. Bár jelentős erőfeszítéseket tett kormánya pozíciójának erősítése, és a hön öhajtott nemzetközi elismerés megszerzése érdekében, végül – belefáradva a meddő küzdelmekbe – július elején a lemondás mellett döntött. Ezt követően a visszavonultság évei következtek, előbb Romániában, majd – áttelepülése után – Magyarországon.

A közéletbe való visszatérés részeként az arisztokrata tagok választottjaként 1927 elején bekerült a magyar országgyűlés felsőházába és a kormányzóval való viszonya is egyre szorosabbá vált. Közvetlenül Horthy támogatása volt az a kulcs tényező, ami az állami élet csúcspontjaira vezette őt: előbb 1930 decemberében a Bethlen-kormány külügyminisztere, majd 1931 augusztusában miniszterelnök lett. Jelen munkának nem része Károlyi kormányzati, illetve tágabb értelemben politikai tevékenységének a részletesebb elemzése. Ezért csupán annyit szükséges kiemelni, hogy a szatmári gróf kormányfőként nagy elszántsággal próbálkozott az állam pénzügyi viszonyainak rendbehozatalával, s a gazdasági világválság legsúlyosabb következményeinek az elhárításával. Törekvései ugyan hoztak bizonyos eredményeket, de egyre inkább a különböző politikai irányzatok és csoportok keresztútjába került, melynek következtében igen hamar, 1932 szeptemberében a lemondás mellett döntött. Egyelőre a bevált módszert választotta és visszatért tiborszállási birtokára. 1933 elején azonban ismét bekerült a felső-

házba, s az évtized közepére, a testületnek egyfajta informális vezetője lett. Helyzetét tovább erősítette, hogy a kormányzóhoz való közeli viszonya is változatlan maradt és a mindenkori kormányfők is jónak látták, ha állandó együttműködést alakítanak ki vele. Így az 1931-es évek második felére Károlyi a politikai élet egyfajta szürke eminenciásává vált. Bár 1939-ben a második zsidótörvényjavalat körüli sikertelen tárgyalások miatt lemondott felsőházi tagságáról, bizonyos konzervatív körök nyomására 1942 elejétől visszakerült a második kamarába és tágabb értelemben ismét elfoglalta korábbi pozícióját, egészen 1944 őszéig, a kormányzó lemondásáig.

Karrierjének fordulatai és kacskaringói személyiségének sajátos kettősségből fakadtak. Egyik oldalról láthatóan vonzotta a politika világa. Azt azonban soha nem egyszerűen úri passzióknak tekintette, az öncélú pozíciószerezést pedig mindig is elutasította, sőt megvetette. Számos kortársához hasonlóan munkált benne egyfajta kötelességtudat, ahogyan Tisza István egy ízben kifejtette: „*A politikai tanulmányokra nem azért adtam magamat, mintha a politikai pályát a legháládatosabbnak találnám... hanem kötelességérzetből. Noblesseoblige; annak, aki elég szerencsés helyzetben született arra, hogy mentve legyen az élet fenntartásáért vívott küzdelmekről, más bajával is kell egy kicsit törődnie.*”¹¹ Károlyi esetében a mondottakat azzal lehet kiegészíteni, hogy mindig vigyázott arra, hogy politikusi pályáját, pozícióit ne használja fel semmilyen közvetlen egyéni haszonszerzésre. Egyik diplomatatársa, Hory András külön meg is jegyezte memoárjában, hogy ő volt a Horthy-korszak egyetlen külügyminisztere, aki az állásával járó reprezentációs költségeket saját zsebből állta.¹²

Ugyanakkor Károlynak már fiatalon bizonyos képességbeli korlátokkal kellett szembesülnie, amelyek a kormányzati tisztségek betöltésénél újra és újra előjöttek. Számos politikustársa állapította meg róla, hogy mennyire szófukar, kifejezetten rossz szónok. Még a vele szemben megértő, s 1931–32 közötti időszakban miniszter társaként tevékenykedő Zsitvay Tibor is úgy látta, hogy Bethlen sziporkázó és fényes szónoki képessége „*szinte kirívó ellentétként hatott Károlyi Gyula rideg, tárgyilagos, de egyúttal darabosan nehézkes és szavakat keresgélő előadási módjával szemben*”.¹³ Idővel azzal is szembesülnie kellett, hogy egyáltalán nem pártember. Láthatóan nem értett a taktikai küzdelmekhez, ahhoz, hogyan lehet híveket, szövetségeseket szerezni, a kicsinyes politikai intrikákat pedig egyenesen megvetette. Eleinte csak annyi tudatosult benne, hogy a képviselőiség nem neki való, ezért aztán csak akkor lett rövid időre a képviselőház tagja, amikor ezt miniszterelnöki tiszte szükségessé tette. 1932 őszére azután azt is belátta, hogy a kormányzati politika világa is távol áll tőle és ettől kezdve soha

¹¹ Szentpéteri Kun Béla: Tisza István ifjúkori levelei. In: *Tisza-émlékkönyv*. Debrecen, 1928. 61.

¹² Hory András: *Bukaresttől Varsóig*. Sajtó alá rendezte Pritz Pál. Gondolat K. Budapest, 1988. 412.

¹³ Zsitvay Tibor: *Magyarország, 1921–1941*. Szerk: Sipos Péter és Csiffáry Tamás, Palatinus-Ráday gyűjtemény, Budapest, 1999. 191.

nem is törekedett efféle poszt betöltésére. Ugyanakkor túlságosan is vonzotta a politika ahhoz, hogy a teljes visszavonulás mellett kötelezze el magát. Hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a felsőházban találhatja meg a számára leginkább testhez álló terepet.¹⁴ A második kamara elitista összetétele, döntően konzervatív szellemisége, valamint az a tény, hogy az intézmény – a képviselőháztól eltérően – többnyire egy méltóságteljes, higgadt, a nyílt és durva személyi harcoktól, küzdelmektől mentes testület képét mutatta, jól illeszkedett a szatmári gróf egyéniségéhez. Ehhez kapcsolódva az 1930-as évek közepére a politikai élet egyik keveset szereplő, de a háttérben jelentős befolyással bíró személyiségévé vált, aki egyfajta összekötő szerepet töltött be a kormány-kormányzó-felsőház hármában. Kállay Miklós miniszterelnökként találóan úgy jellemezte őt, hogy „ha népszerűsége nincs, de súlya van az országban”.¹⁵ Ez a háttérpolitikusi tevékenység egyértelműen illett hozzá. Szerinte ugyanis sokkal eredményesebben lehet a lényegi kérdéseket a nyilvánosság és a közhangulat befolyásának kikapcsolásával, az érintett döntéshozók és szakemberek szűk fórumain elintézni. Az őt ismerők pedig megbízható tárgyalópartnernek tartották – róla lehetett volna megmintázni a diszkréció szobrát –, aki véleménykülönbségek esetén is rendszertartóan valamilyen kompromisszumos megoldásra törekedett. Óvatossága odáig fajult, hogy Izinger szerint a második világháború alatt több ízben előfordult, hogy – a postacenzúrára gondolva – leveleit, melyekben többek között Magyarország háborús szereplésével kapcsolatos álláspontját fejtette ki, vele legépeltette, majd más településen adatta fel a kormányzó részére.¹⁶

A politikán túl persze számos egyéb lehetőség is kínálkozott egy arisztokrata számára, ha közéleti ambícióit ki akarta élni. Károlyi esetében azonban úgy tűnik, ha vállalt is efféle, az inkább csak formális, látszólagos volt. Már a századelőn bekapcsolódott a földbirtokosok legfőbb érdekvédelmi és szakmai szervezeteként működő Országos Magyar Gazdasági Egyesület /OMGE/, munkájába és s tagja lett a Magyar Földhitelintézet felügyelő bizottságának.¹⁷ Ám viszonylag hamar kiderült, hogy nincsenek különösebb ambíciói az agrárius mozgalom terén. Az MTA igazgatótanácsába is bekerült, de ott sem tűnt ki aktivitásával. A vármegyei közéletben alig vállalt szerepet, állami kitüntetésekre nem vágyott és efféle elismerésben csak egyszer részesült.¹⁸ Az egyetlen kivételt az jelentette,

¹⁴ A Pesti Napló újságírója – mintegy megérezve a jövőt – már 1932 őszén úgy látta, hogy Károlyi olyan otthonosan mozog a testületben, mintha „beleszületett volna” és „ideális felsőházi 'leader' lenne”. Pesti Napló, 1932. 10. 14. 2.

¹⁵ *Horthy Miklós titkos iratai*. Sajót alá rendezte Szinai Miklós és Szücs László, Kossuth k. Budapest, 1962. 322.

¹⁶ Beszélgetés, 1994. Izinger Pál hozzászólása.

¹⁷ Budapesti Hírlap, 1913. 03. 16. 44., Pesti Hírlap, 1904. 10. 22. 18.

¹⁸ A miniszterelnökségről való lemondása után Horthy a magyar érdemrend nagykeresztjét adományozta neki, ami azt az üzenetet közvetítette a közvélemény felé, hogy a kormányzó nem tekinti őt bukott politikusnak.

amikor 1928-ban elvállalta a koronaöri posztot. Ám két évvel később megszabadult tőle és amikor 1933-ban a neve ismét felmerült, határozottan elutasította a felkérést. Méghozzá arra hivatkozva, hogy neki „csak kellemetlen teher minden díszes állás”. A reprezentációs szereplés iránti elutasító magatartása egyébként egy idő után közimert volt a környezetében, ami időnként meglepő szituációkat eredményezett. Egy ízben Horthy a szegedi ellenkormány megalakulásának jubiláris ünnepségére hívta meg Károlyit, hozzátéve, hogy így együtt mehetnek a különvonaton. A szatmári gróf azonban röviden és velősen válaszolt: „Mivel nem megyek Szegedre, nem utazhatom veled együtt a különvonaton”.¹⁹

Életvitele, amely a 20. század elején még nem sokban különbözött a legtöbb arisztokrataétól, különösen 1919 után egyre visszahúzódóbb lett és viszonylag egyszerű ritmust követett. A tavasztól ősziig tartó időszakban a tiborszállási kastélyában tartózkodott, a telet pedig többnyire Budapesten, a Reviczky utcai palotában töltötte. Jellemző módon Tiborszálláson érezte magát a legjobban, s a politikai életből való visszavonulásait követően mindig ide vonult vissza, mintegy kipihenni a fáradalmakat. A két világháború között már alig utazott külföldre, estéleket nem adott, pesti társasági rendezvényeken csupán alkalmasszerűen vett részt, mint ahogyan ritkán járt opera és színházelőadásokra is. Életét soha nem kísérték magánéleti botrányok, a Nemzeti Casinó nagy kártyacsatáitól mindig távol tartotta magát. Az újságszerkesztőségek berkeiben jól ismert volt viszonylag puritán életvitele, az, hogy személyes igényei mennyire minimálisak, egyszerű ruhát visel és többnyire polgári vendéglőkben étkezik. Még a sörözés és a pipázás iránti kedvtelését sem lehetne szenvedélynek nevezni. Bár politikus ismerőseivel, s nemzetségének tagjaival bizonyos fókig tartotta a kapcsolatot, számára a környezetet elsősorban szűkebb családjá jelentette, ami feleségét, lányait, anyósát és Gabriella nővérét foglalta magába. A családi emlékezet szerint egyébként legkisebb leánya, Emma állhatott hozzá a legközelebb.²⁰ Antal nevű testvére költekező életmódja miatt fiatal korától problémás esetnek számított, s vele való kapcsolatát inkább a gondoskodás határozta meg. Imre öccsével való viszonyát pedig, azon túl, hogy egyéni habitusuk gyökeresen eltért, konkrét ügyek is terhelték.²¹ Károlyi Gyula nehezményezte, hogy fivére meg sem próbálkozott azzal, hogy nyírbátori birtokrészt neki adja el, később pedig kritikusan viszonyult ahhoz, hogy Imre 1931-ben egy erőteljesen kapitalizmusellenes könyvet jelentetett meg.²²

Károlyiról még a hozzá közel állók se állíthatták, hogy olyan intellektuális alkat lett volna, aki műveltségével, olvasottságával és fellépésével lenyűgözi beszélgetőpartnerét, amivel különösen külügyminiszterként kellett szembesülnie.

¹⁹ Beszélgetés, 1994. Izinger Pál hozzászólása.

²⁰ Beszélgetés, 1994. Esterházy Mónika és Izinger Pál hozzászólása. Károlyi Emma állítólag a maga halk és csendes viselkedésével magatartásában is az apjára ütött.

²¹ Beszélgetés, 1994. Esterházy Mónika és Izinger Pál hozzászólása.

²² Gróf Károlyi Imre: *A kapitalista világrend válsága*. Bp., 1931.

A korszak egyik ismert diplomatájának, Barcza Györgynek – római találkozásuk után – egyszerű, pipázó, gyenge nyelvtudással rendelkező falusi úrként maradt meg az emlékezetében.²³ Személyiségének ezt az oldalát más kortársak is szóvá tették. A neves író és melleleg publicista Márai Sándor megjegyezte, hogy szerrinte „nem nagy charmeur, szokásai túlzottan patriarchálisak”.²⁴ A bele konfliktusba keveredő, így iránta pozitív irányú elfogultsággal aligha vádolható Marschall Ferenc pedig, valamivel mélyebb, de az előbbiekkal egybecsengő jellemzést adott róla. „*Gőg, hiúság és becsvágymentes egyéniség... Csaknem a teljes igénytelenségig takarékos. Személyi kiadásait gonddal naponta feljegyzi. Egész életvitele a kicsinyes puritánság ismert vonásait tükrözi.*”²⁵ Szívesen hangoztatja a *‘proculnegotiis’* horatiusi életszemléletét, a politikai fórum sistergésének határozott utálatát mutatva.”²⁶ (Bellatus ille, qui procul negotiis: boldog az, aki távol van a közügyektől.)

A szatmári gróf birtokosként azonban nagyon is racionális gazdálkodónak bizonyult. Apjától, Károlyi Tibortól egy eredetileg is jól karbantartott birokkomplexumot örökölt, amit azután ő is fenntartott. Az Arad megyei Mácsán lévő uradalom azonban Trianonnal, illetve a romániai földreformmal lényegében véve elveszett. Károlyi 1922-ben útlevelet kért és kapott, s Magyarországra költözött. Sok más arisztokratát is ért hasonló veszteség, akik utóbb nehéz anyagi helyzetbe kerültek, Károlyi azonban talpra tudott állni. Energiáit saját, illetve felsége földjeinek a kezelésére fordította, méghozzá kiemelkedő sikerrel.

Különösebb elméleti tudással nem rendelkezett, szakértőnek aligha lehetne nevezni, amit azonban egyéb tulajdonságai bőven pótolnak. Mindenekelőtt egyfajta nyitottság jellemezte, különösen a mezőgazdasági termelés megújítása terén. Birtokain elsősorban gabonát, szemes takarmányt, kendert, dohányt és burgonyát termesztettek, de híres volt méneséről és mangalicatenyészetéről is. Izinger Pál nem alaptalanul hangsúlyozta, hogy a tiborszállási uradalomnak a két világháború között országos híre volt. A birtokokat általában véve magas fokú technikai színvonal – villamosítás, gépesítés, gazdasági vasút alkalmazása stb. – jellemezte, valamint a természeti adottságokhoz jól alkalmazkodó, és kiemelkedő hozamokat biztosító gazdálkodás. „*A hét év alatt, amíg ott voltam, a burgonya átlaga holdanként 170–180 mázsa között mozgott. A magyar átlag akkor holdanként 30 mázsa volt.*” – tette hozzá.²⁷ Az újítás iránti nyitottság jegyében

²³ Barcza György: *Diplomataemlékeim*. I. k. Bp., 1994. 277.

²⁴ Ujság, 1931. 11. 8. 5.

²⁵ Unokája Esterházy Mónika egyébként a református anya, Degenfeld-Schonburg Emma hatásának tulajdonította Károlyi eme jellemvonását. Beszélgetés, 1994. Esterházy Mónika hozzájárulása.

²⁶ Márkus László: *A Károlyi Gyula-kormány bel- és külpolitikája*. Bp., 1968. 115–116.

²⁷ Izinger Pál *életútja az uradalmak világából a XX. századba*. Hanák Gábor interjúja alapján szerkesztette Izinger Anna. Bp., 2014. 39.

igyekeztek a legújabb, nemesített vetőmagokat használni, a nyírcsászári birtok pedig a Szegedi Növénytermesztési és Növénynemesítő Intézet gabonatermesztési kísérleti telepe lett.²⁸

Persze főúri körökben a magas színvonalú gazdálkodás megvalósítása, ha nem is ennyire kiemelkedő módon, de nem számított kivételnek. Az ő esetében azonban nem pusztán presztízszorientáltságról volt szó, hanem kifejezetten racionális, haszonelvű gondolkodásról. Ennek kiindulópontját pedig – Károlyi felfogása szerint – a megfelelő alkalmazottak jelentették. Az uradalomban a gazdatiszteket szigorú vizsgálat után, kizárólag szakmai-rátermettségi szempontok alapján vették fel, s tevékenységüket nem az elvégzett munka mennyisége, hanem eredményessége alapján értékelték.²⁹ Amennyiben beváltak, nemcsak további előrelépésre nyílt lehetőségük, hanem a hatékonyabb munkájukat anyagi téren is honorálták.³⁰ Károlyi nagyfokú önállóságot biztosított a számukra, szakmai ismereteik bővítését pedig kifejezetten ösztönözte. Izinger szerint egy alkalommal odament hozzá Károlyi „és odanyújtott egy könyvet, azzal, hogy *'magát ez biztosan érdekelni fogja'*. Kovatsits László, magyar silógazdálkodás című könyve volt. Az arcomon láthatott valamit, mert megkérdezte: ismeri? Mondtam, hogy ismerem, jó barátom a szerző Óvárról. Károlyi meghívta Kovatsitsot Magyaróvárról Tiborszállásra, a silógazdálkodás miatt.”³¹ Károlyi hozzáállását számos más eset is bizonyítja, így például egy ízben elküldte Izingert, hogy tapasztalatszerzés céljából személyesen nézze meg az egri káptalani uradalmat, s azon sem sértődött meg, amikor gazdatisztje meglehetősen kritikus véleményt mondott az ottani viszonyokról.³² A fentiek fényében nem meglepő, hogy a Károlyi-birtok anyagilag végig stabil lábakon állt és egyes források a Horthy-korszak második felében éves jövedelmét 100 ezer pengő körülire tették, ráadásul úgy, hogy Károlyi elutasította az adócsalás gondolatát és alkalmazottainak nem engedte a kettős könyvelés vezetését sem. Számos esetben Károlyi magatartása nem pusztán maradisággal, vagy valamiféle eltúlzott kicsinyességgel, hanem pénzügyileg is ésszerű gondolkodással magyarázható. Egy ízben arra kérdésre, hogy miért nem vesz autót, így felelt: „én vettem a mátészalkai fuvarozó embernek, aki személyautóval visz vendégeket... egy autót... Megmondtam neki, hogy egyetlen kikötésem van ezzel kapcsolatosan, az, hogy ha nekem szükségem van az autóra, akkor minden egyéb rendelkezéssel szemben nekem van előjogom. Ez

²⁸ Köztelek, 1944. 3. 19. 278.

²⁹ „Attól kezdve, hogy megkaptam az intézői kinevezést, soha nem keltem fel hajnalban. Borzasztóan utáltam azt a rendszert, hogy a gazdatiszt, már hajnali 4-kor odakint bókálszik és azt csinálja amit a felügyelő embereknek kellene, és pontosan arra nincs már energiája, ami egy intézőnek a feladata lenne.” – fejtette ki Izinger Pál. Beszélgetés, 1994. Izinger Pál hozzászólása.

³⁰ Izinger Pál mellett ezt másik kiváló gazdatisztje, Felszeghy László is megerősítette. Beszélgetés Felszeghy Lászlóval, Budapest, 1999. A beszélgetés hanganyaga a szerző birtokában.

³¹ Izinger Pál, 2014. 41.

³² Beszélgetés, 1994. Izinger Pál hozzászólása.

*nekem így sokkal kényelmesebb.... miért legyen eggyel több naplopó. Mert ugye hova megy, ha nem vezet, hát a műhelybe, de ő ott nem fog dolgozni.”*³³

A szűkös forrásadottságok ellenére Károlyi Gyula meglehetősen hosszú élete során több arcát is megmutatta. Mindenekelőtt ki kell emelni a konzervatív arisztokratáét, aki természetes módon fogadta el főúri mivoltát és azt a társadalmi közeget, ami vele együtt járt, még ha idővel egyre több arisztokratikus viselkedésformát elhagyott. Ehhez jól illeszkedett politikusi attitűdje. Bár idővel belátta, hogy a vezető pozíciók, és a velük járó reprezentációs feladatok nem neki valók, informális szinten szívesen politizált, azt sohasem csupán terhes kötelességként fogta fel.

Ugyanakkor – különösen a két világháború közötti évekre – hiányzott belőle apjának közéleti nyitottsága, sokoldalú társadalmi tevékenysége. S itt nemcsak arról van szó, hogy mentes volt mindenfajta főúri allűröktől. Magatartása egyre inkább egy egyszerű, józan, visszafogott birtokos nemesére kezdett hasonlítani, akitől a költséges szórakozások és a hozzá kapcsolódó városi lét meglehetősen távol áll, s birtokán gazdálkodva, szűkebb családjá körében érzi magát a legjobban. A Magyarság című lap riportere egy 1931-es tiborszállási látogatást követően mindezt plasztikusan így festette le: „*A fényűző ősök, az oroszlánvadász Károlyi Istvánok, az Esterházyakkal vetekedő gavallérok... után valahogy a patriarkális kinemes józansága, a gyűjtögető, rendezgető, ültetgető, vagyonát méhmódra szaporító Károlyi ősök szelleme ütött ki Károlyi Gyula grófban.*”³⁴ Végül személyiségének negyedik elemét a polgáriasult vállalkozó alkotta. Ez a vállalkozó mentalitás ütközött ki benne, ahogyan az alkalmazottaival viselkedett, ahogyan össze tudta egyeztetni a haszonelvű mentalitást – gazdatiszjei felé mindenképp – egyfajta modern munkatársi viszonyal. Számára gazdálkodás fő mércéjét a modernitással párosuló pénzügyi racionalitás határozta meg.

A bevezetőben leírt Milotay-történethez kapcsolódva, a kortársak nem látták Károlyi Gyulát egy nagyon bonyolult, összetett egyéniségnek. Élete többnyire kiszámítható és behatárolható keretek között mozgott, látványos törések, meglepőnek és nehezen megmagyarázhatónak tűnő fordulatok nélkül. Másképp fogalmazva, miközben Károlyi egy gyakorlatias gondolkodású, s inkább befelé forduló személyiségnek bizonyult, ő ezzel teljes mértékben megbékélt és nem is akart más lenni, vagy másnak látszani. Személyiségében azonban még így is négy különböző habitus, társadalmi magatartásforma keveredését lehetett megfigyelni, melyek végül egységes egészzé álltak össze.

³³ Beszélgetés, 1994. Izinger Pál hozzászólása.

³⁴ Magyarság, 1931. 10. 7. 5.

MELLÉKLET³⁵

1. sz. levél

*T. Izinger Pál úrnak
Urad. intéző
Tiborszállás*

Engedélyezzek önnek annyi szabadság időt, hogy módjában legyen családját az itteni bizonytalan viszonyokból nyugodtabb országrészre vinni.

Szabadság idejét pontosan megállapítani nem tudom, de megkívánom, hogy amint családját megfelelően elhelyezte, hivatalos teendői végzésére azonnal visszatérjen.

Tiborszállás, 1944. okt. 10.

Károlyi

2. sz. levél

Tisza Tarján, 1944. X. 12.

Igen tisztelt Jószágigazgató Úr!

Azzal a kéréssel fordulok Önhöz, legyen szíves , hogy menekült társaságunk Egerben vagy a közeli majorban egy napi megszállásra helyet kaphasson, és lovainkat beköthessük. A részleteket Izinger Pál intéző úrral beszélje meg. Én családommal úgy 3 óra tájban érkezem Egerbe. Szíves fáradozását előre is hálásan köszönöm.

Őszinte tisztelettel

Igaz híve

Károlyi Gyula

(A lap hátoldalán: Gróf úrék Frindt Jenő Kanonok, jószágkormányzó, Eszterházy tér 1.)

3. sz. levél

Majk, 1944. XI. 10.

Kedves Izinger,

Okt. 23 érkeztünk Bpestre, nov. 1. Majkra. Soós és Becsky Csákváron leadták a lovakat. Ők azóta Bpesten a Reviczky utcában. Kiss Lajosék és Mogyoróssyék Egerben vannak. Tóth Árpádról nem tudok semmit. Toóth Sándor Sopronban. ? Kekéts ? Gyöngyösoro-

³⁵ Az alábbi leveleket Izinger Pál lánya bocsátotta a rendelkezésünkre, jelenleg is a tulajdonában vannak. Publikálásukra első ízben kerül sor, külön is köszönjük Izinger Annának az ehhez nyújtott segítségét.

sziba érkezett, Csákvárra készült, de ma még nem érkezett meg. Felszeghyék visszafordultakányiné miatt. Halmosra mentek okt. 22 jött utolsó hír. Mi egyelőre itt maradunk, jelenleg semmi tervet nem tudunk csinálni, várni kell az események alakulását. Most visszamenni természetesen nem lehet senkinek. Hogy mikor lesz lehetséges, és mit találunk ott, azt a jó isten tudja.
Őszinte üdvözlettel

Károlyi

(Borítékon címzett: T. Izinger Pál úrnak Urad. intéző Magyaróvár Sóház II. em. Siegl Gusztáv jószágfelügyelőnél. Feladó: Gróf Károlyi Gyula, Majk, u.p. Kecskéd Komárom m.)

4. sz. levél

Nagyméltóságú Grófúr, Kegyelmes Uram!

Hálás köszönettel vettem Kegyelmes Úr hozzám intézett kitüntető levelét. Sajnos a tisztikarról újabb híreket nem hallottam, de remélem, hogy az egriek azóta már útban vannak errefelé. Talán Felszeghyék is ki tudtak jönni az utolsó pillanatban. Tóth Árpádot mi hoztuk el Győrig egy német teherautóval. Ők felesége szüleinél vannak Sárás pusztán, közvetlenül Győr mellett. A napokban találkoztam vele itt Óvárótt, amikor együtt voltunk a katonai parancsnokságon jelentkezni, illetve a felmentettekre vonatkozó parancs értelmében bevonulni. Ott egyelőre beosztást nem adtak, hanem hazaküldtek azzal, hogy lakásváltozásunkat azonnal jelentsük, mert a névre szóló behívót minden nap várhatjuk.

Időközben kaptam Kecskédről, Horváth felügyelő Urtól egy levelet, amelyben felszólított, helyettesítsem a győrszentjánosi gazdaságból bevonult Molnár főszámtartó urat. Természetesen nagy örömmel készültem eleget tenni a felszólításnak, amikor jött egyrészről a bevonulási parancs, másrészről megtudtam, hogy az illető úr időközben leszerelt. Egyelőre tehát továbbra is munka nélkül kényszerülök lenni, de ha ez a bevonulási ügy megoldódik és legalább pár hétre biztosítva leszek, ismételten fel fogom keresni az uradalom felügyelőiséget.

Méltóztassék megengedni, hogy hálásan megköszönjem Kegyelmes Úr jóindulatát, melylyel állásba jutásomat lehetővé tette!

Magyaróvár különben tömve van menekültekkel. A városházán azt mondják, hogy a lakosság pontosan megduplázódott. Meglehetősen nehezek a lakás és élelmezési viszonyok és mi még hálásak lehetünk, amiért viszonylag jó elhelyezésben vagyunk.

Ismételten megköszönve Kegyelmes Úr jóindulatú támogatását, maradok Nagyméltóságú Gróf Úr

Alázatos szolgálja

Magyaróvár, 1944. XI. 26.